

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

พุทธศาสนานิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ได้เข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยหลายครั้ง ครั้งแรกเมื่อประมาณก่อน พ.ศ.500 หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 3 พ.ศ.303 พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ในการทำสังคายนาครั้งนี้ ได้ทรงเลือกพระเถระองค์สมาชิกวุฒิ มีความรู้ความสามารถส่งไปเป็นสมณทูต เพื่อไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิภาคต่างๆ ทั้งที่เป็นดินแดนของอินเดียในปัจจุบันและต่างประเทศใกล้เคียงรวมทั้งสิ้น 9 สายด้วยกัน สำหรับสายที่ 8 โดยการนำของพระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ได้มายังดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมิ ซึ่งได้สันนิษฐานว่าอาจเป็นดินแดนในคาบสมุทรอินโดจีน คือ ไทย พม่า และเขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะเป็นประเทศไทย เพราะในขณะนั้นดินแดน ที่เรียกว่าประเทศไทย ในบัดนี้เป็นที่อยู่ของพวกละว้า เรียกชื่อประเทศว่าสุวรรณภูมิ จดหมายเหตุจีนเรียกว่าทวารวดี เป็นอาณาจักรอาณาจักรทวารวดี มีเมืองนครปฐมเป็นราชธานี หลักฐานที่สำคัญคือพระปฐมเจดีย์และซากโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น เสาธรรมจักร พระแท่นต่างๆ สรูป ศิลารอยพระบาท รูปกวาง เป็นต้น ตลอดจนอักษรจารึกพระธรรมเป็นอักษรมคธ ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงว่าวัตถุต่างๆ เหล่านั้น มีฝีมือและแบบอย่างเดียวกันกับพระสรูปและโบราณวัตถุ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในประเทศอินเดียยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป แต่ใช้เครื่องหมายอื่นๆ แทน เช่น พระธรรมจักร หมายถึง พระปฐมเทศนา กวาง หมายถึง มฤคทายวัน (สวนกวาง) เมื่อรวมสองอย่างเข้าด้วยกัน หมายถึง พระพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระแท่นแทนปางตรัสรู้ พระสรูปแทนปางปรินิพพาน รอยพระพุทธรูปแทนปางลีลา ส่วนพระพุทธรูปมีการสร้างขึ้นครั้งแรกในแคว้นคันธาระประมาณ พ.ศ.600 กว่าปี เมื่อกรีกและโรมันเข้ามาอยู่ในอินเดีย และหันมานับถือพระพุทธศาสนา (คุณโทชน์, 2545, หน้า 9)

ประวัติศาสตร์ไทยได้บันทึกไว้ว่า ชนชาติไทยในแหลมทองได้รับเอาพระพุทธศาสนา มาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาเป็นเวลานานแล้ว พระมหากษัตริย์ไทยทุกยุคทุกสมัยทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ทรงประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางดำเนินชีวิต และเป็นหลักในการปกครองประเทศ พระพุทธศาสนาได้ถูกหล่อหลอมเป็นเลือดเนื้อ ของประชาชนไทย จนกลายเป็นวิถีชีวิตและคุณลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง จนมีคำพูดติดปากกันว่า “ไทยคือพุทธ พุทธคือไทย” เราไม่สามารถแยกวิถีชีวิตแบบพุทธ ออกจากวิถีชีวิตแบบไทยได้ เพราะทั้งสองอย่างนี้ได้ประสานกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน และเป็นมรดกสืบทอดติดต่อกันเรื่อยมาตราบเท่าปัจจุบันนี้(วิทย์ วิศทเวทย์, และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2542, หน้า1)

สถาบันพระพุทธศาสนาของเราเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยในการกลมเกลียวจิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทย ตลอดจนให้การบริการตามความจำเป็น ความต้องการของประชาชน อีกทั้งมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาแล้วเป็นอย่างมาก แม้กระทั่งในปัจจุบัน ความสำคัญในประการดังกล่าวก็คงมีอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมและทางราชการของเราอยู่ตลอดไป สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยประโยชน์เกื้อกูลต่อการปกครองและการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบทที่ยังรับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึงนัก ซึ่งมีจำนวนเกือบร้อยละ 90 กล่าวได้ว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นว่าเหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทย มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543, หน้า 1)

วันอุโบสถนั้น สันนิษฐานว่ามีมาก่อนสมัยพุทธกาล จากการทำพิธีกรรมของพวกพราหมณ์ในสมัยพระเวทในชมพูทวีปประเทศอินเดีย ที่เรียกว่ายัญพิธีหรือพิธีการบูชายัญ ซึ่งพวกพราหมณ์ได้กำหนดวันประกอบพิธีนี้ขึ้นมา เพื่อเป็นการชุมนุมร่วมกัน เพื่อแสดงออกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในวันที่เจ้าของเรือนทั้งหลายจะประกอบพิธี จะต้องมีการเตรียมตัวล่วงหน้า ด้วยการอดอาหารตลอดทั้งวันหรืออดอาหารบางชนิดในบางเวลา เมื่อถึงเวลากลางคืน เจ้าของเรือนจะต้องรักษาตัวอยู่แต่ภายในบ้าน และปฏิบัติดูแลกองไฟบูชายัญ พวกเขาเชื่อกันว่าวันนี้ เทวดาทั้งหลายจะลงมาอยู่ด้วย สำหรับวันที่พวกพราหมณ์ได้กำหนดไว้ในการประกอบพิธีบูชาไฟนั้นได้กำหนดไว้ 1 เดือน กำหนดปฏิบัติ 2 วัน คือวันเพ็ญที่มีพระจันทร์เต็มดวง คือวันเพ็ญ 15 ค่ำ และในวันแรกที่เห็นดวงจันทร์ คือวันขึ้น 1 ค่ำของเดือนใหม่ การปฏิบัติพิธีกรรมนี้ของพวกพราหมณ์ได้กลายมาเป็นการจำศีลด้วยการอดอาหาร แล้วกลายมาเป็นวันอุโบสถของอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา (เพ็ญนิภา นรินทรกุล ณ อยุธยา, 2546, หน้า 18-19)

อุโบสถ เป็นเรื่องของกุศลกรรมสำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ แปลว่า การเข้าจำศีลในวันที่กำหนดให้อยู่จำ ศีล นั้นหมายถึง ระเบียบข้อวัตรที่ต้องปฏิบัติ ฉะนั้น อุโบสถศีลจึงหมายถึง ระเบียบข้อวัตรที่ต้องปฏิบัติในการเข้าอยู่จำ คือ ศีลที่ต้องสมาทานรักษาในวันอุโบสถ ซึ่งเป็นอุบายขัดเกลากิเลสอย่างหยาบให้เบาบาง และเป็นทางแห่งความสงบระงับอันเป็นความสุขอย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นพุทธศาสนิกชนผู้เป็นฆราวาสจึงนิยมเอาใจใส่หาโอกาสให้ตัวเองเข้าวัดประพฤติปฏิบัติ และพึงธรรมตามควร การรักษาศีลในวันอุโบสถนี้ เป็นกิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในฐานะที่พวกเราได้เป็นชาวพุทธรุ่นหลัง จึงควรเข้าวัดรักษาอุโบสถศีลให้สม่ำเสมอ เพื่อสืบต่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาไม่ให้สูญหายไป เป็นการฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีกิเลสเบาบางลงบ้าง (อเนก ขำทอง, และปัญญา สละทองตรง, 2550, หน้า 185)

อุโบสถศีลจึงมีความสำคัญ เพื่อการอบรมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นการกระทำความพยายามข่มจิตใจให้สงบ จากความโลภ โกรธ หลงที่เกิดขึ้นคือเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ หรือการบวชชั่วคราวก็ได้ (ชนิด อยู่โพธิ์, 2537, หน้า 60) นอกจากนี้การรักษาอุโบสถศีลเป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อการปฏิบัติไปสู่ธรรมชั้นสูงได้ ผลที่ผู้ปฏิบัติจะได้รับในชาตินี้ คือการได้ขัดเกลาพฤติกรรมของตนเอง ได้เกียรตินิยมชื่อเสียงมีคนยกย่องสรรเสริญ ได้รับการยอมรับนับถือ สามารถดับความทุกข์เดือดร้อนในชีวิตประจำวัน ทำให้ได้รับความสุขที่แท้จริงและเป็นพื้นฐานที่ทำให้บรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุดทางพระพุทธศาสนา (ศุภภรณ์ พงษ์แพทย์, 2550, บทคัดย่อ)

คณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี เป็นเขตการปกครองของพระภิกษุเถรวาทีฝ่ายมหานิกาย สังกัดเจ้าคณะภาค 2 ซึ่งมีวัดในเขตการปกครอง โดยมีพระปลัดอนันท์ ปิยสีโล เป็นเจ้าคณะตำบล มีพระสงฆ์ในเขตการปกครองจำนวน 24 รูป จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา พบว่า ปัญหาการนำปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง ยังประสบปัญหาเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านของบุคลากรพระสงฆ์ยังขาดความรู้ความเข้าใจในรูปแบบผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลอย่างมีประสิทธิภาพ และขาดการเอาใจใส่ในการปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาในกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การให้ทาน การสมาทานรักษาศีล และรูปแบบการเจริญจิตตภาวนา ที่เหมาะสม เพื่อสร้างความพึงพอใจต่อการปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาในวันรักษาอุโบสถศีล ในส่วนของอุบาสกอุบาสิกาที่ได้มารักษาอุโบสถศีลนั้นก็ยังขาดความรู้ ความเข้าใจในหลักปฏิบัติบุญกิริยาวัตถุ 3 เรื่อง ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ส่งผลให้อุบาสกอุบาสิกาที่มาปฏิบัติอุโบสถศีลเกิดความรู้สึกไม่เกิดศรัทธา ขาดความเชื่อมั่นต่อพระสงฆ์ผู้นำการปฏิบัติ ส่งผลให้ในแต่ละปีมีจำนวนผู้มารักษาอุโบสถศีลลดน้อยลงเรื่อยๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมดังกล่าว จึงต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการผลักดันโดยอาศัยผู้มีส่วนสำคัญ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันแสวงหาแนวทางและดัชนีชี้วัดความสำเร็จ ในการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง เพื่อให้อุบาสกอุบาสิกา เกิดศรัทธาความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาสืบไป

คำถามการวิจัย

จะสามารถพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรีได้อย่างไร ซึ่งประกอบด้วยคำถามย่อย 3 คำถาม ดังนี้

1. สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี เป็นอย่างไร
2. แนวทางและวิธีการพัฒนาและดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี มีอะไรบ้าง
3. จะพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี
2. เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนา และดัชนีชี้วัดความสำเร็จในการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี
3. เพื่อพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่
  - วัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี
2. ขอบเขตประชากร
  - 2.1 ผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล ดังนี้
คณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี จำนวน 5 วัด
รวมทั้งสิ้น 16 รูป
  - 2.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาผู้นำปฏิบัติอุโบสถศีล
    - 2.2.1 อุบาสกอุบาสิกาที่มาปฏิบัติรักษาศีลในวัดเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่งทั้ง 5 วัด รวม 10 คน
    - 2.2.2 ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนันตำบลบ้านโป่ง 1 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโป่ง 1 คน รวม 2 คน
    - 2.2.3 ผู้เชี่ยวชาญ 3 รูป/คน
รวมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาทั้งสิ้น 15 รูป/คน
3. ขอบเขตเนื้อหา

ขอบเขตเนื้อหาการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี คือ บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ ได้แก่ ทานมัย ศีลมัย และ

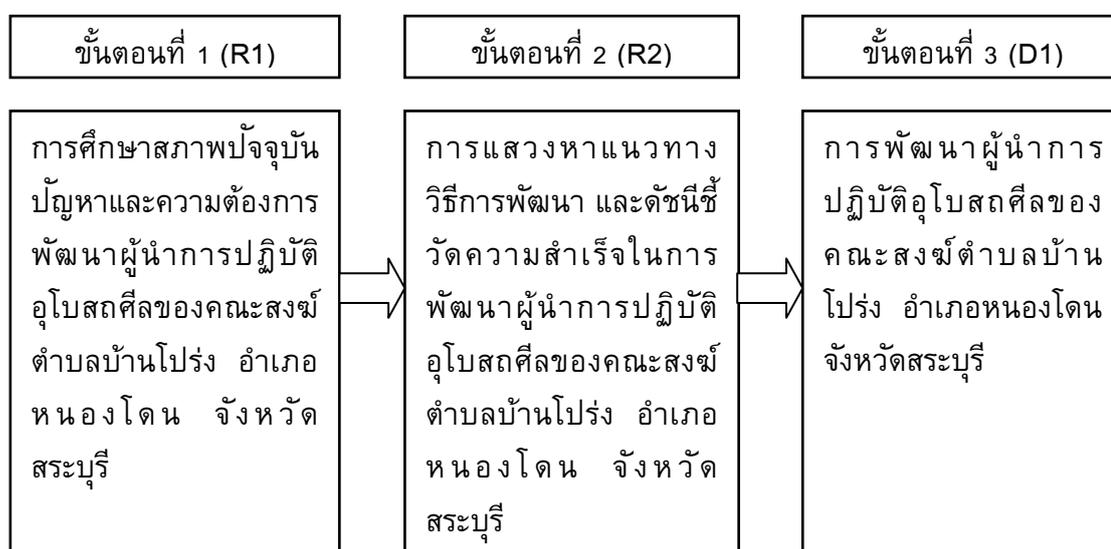
ภาวนามัย โดยแบ่งออกได้ 3 ด้าน ดังนี้

- 3.1 ด้านความรู้เรื่องอุโบสถศีล
  - 3.2 ด้านพฤติกรรมผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล
  - 3.3 ด้านเจตคติที่ดีต่อผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล
4. ขอบเขตระยะเวลา

1 มกราคม 2553 - 15 มีนาคม 2554

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่องการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี เป็นการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล โดยการจัดอยู่บนพื้นฐานที่มีความเชื่อมั่นว่าผู้ที่มีส่วนสำคัญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความรู้และศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาการปฏิบัติอุโบสถศีลถ้าได้รับการเสริมพลัง (Empowerment) อย่างเหมาะสม ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายฝ่ายในทุกขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนาการดำเนินงาน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนต่อเนื่องกัน ปรากฏดังภาพ 1

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล ของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

นियามศัพท์เฉพาะ

ผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล หมายถึง คณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่งซึ่งนำกลุ่มอุบาสกอุบาสิกาปฏิบัติอุโบสถศีล ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี เพื่อปฏิบัติถืออุโบสถศีลในระยะเวลาวันหนึ่งและคืนหนึ่งในวันพระ ระหว่างเทศกาลเข้าพรรษา

บุญกิริยาวัตถุ 3 หมายถึง กิริยาอาการที่พุทธศาสนิกชนทำบุญกุศลโดยสามารถกระทำได้ 3 ทาง ดังนี้

1. ทานมัย หมายถึง ผลสำเร็จจากการทำบุญกุศลด้วยการให้ทาน
2. ศีลมัย หมายถึง ผลสำเร็จจากการทำบุญกุศลด้วยการให้รักษาศีล
3. ภาวนามัย หมายถึง ผลสำเร็จจากการทำบุญกุศลด้วยการเจริญจิตภาวนา

คณะสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

เจ้าอาวาส หมายถึง พระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองระดับวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี มีหน้าที่บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

อุบาสก หมายถึง ชายผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย คนใกล้ชิดพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง และปฏิบัติอุโบสถศีลที่วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

อุบาสิกา หมายถึง หญิงผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัยคนใกล้ชิดพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง และปฏิบัติอุโบสถศีลที่วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ได้แก่ คณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อุบาสกอุบาสิกา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งการดำเนินงานโครงการเกิดจากความร่วมมือของทุกฝ่าย ย่อมยังผลประโยชน์ให้แก่สังคมอย่างทั่วถึงและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. การวิจัยและพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลครั้งนี้ คณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง ซึ่งเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจะได้เป็นผู้รับผลประโยชน์โดยตรงทั้งด้านความรู้ ด้านพฤติกรรมผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล และด้านเจตคติ เนื่องจากกิจกรรมพัฒนาที่จัดตามแนวทางที่ร่วมกันแสวงหาไว้ในการศึกษา โดยจะเน้นทั้งการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ร่วม และฝึกการเป็นผู้นำการปฏิบัติโอบุสคติล ผลประโยชน์ที่ได้อันสำคัญยิ่ง คือ คณะสงฆ์ที่ได้รับการฝึกปฏิบัติตามรูปแบบการผู้นำการปฏิบัติโอบุสคติลดังกล่าวจะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีพฤติกรรมผู้นำการปฏิบัติโอบุสคติลที่ถูกต้อง และมีเจตคติที่ดีต่อผู้นำการปฏิบัติโอบุสคติลต่อไป

3. การวิจัยและพัฒนาครั้งนี้จะเป็นแบบอย่างของการพัฒนาบุคลากรในงานต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะในการพัฒนาคณะสงฆ์ ซึ่งผู้เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในภาวะการเป็นผู้นำการปฏิบัติโอบุสคติลควรนำไปพิจารณา และนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละแห่ง เพื่อเป็นการขยายผลการวิจัย รวมทั้งกระบวนการวิจัยและพัฒนาให้แพร่หลายออกไป